

Wijk en stad: reële integratiekaders:

J. A. A. van Doorn

In 1955 organiseerde het toenmalige Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk (Isonevo) een congres om 'Sociale samenhangen in nieuwe stadswijken'. De beschouwing hier afgedrukt is een bewerking van het pre-advies van (prof.) dr. J. A. A. Van Doorn. De actualiteit van het onderwerp bestaat nog steeds. Men kan echter zeggen, dat het congres, en met name Van Doorn's betoog, de discussie erover in het vlak der realiteit heeft getrokken. Er wordt sindsdien minder vanuit romantische visies over het onderwerp geschreven en gesproken. Het pre-advies heeft naar ons oordeel nog altijd grote waarde. Wel was het nodig de tekst wat aan te passen, terwijl ook het aantal noten drastisch is beperkt. Geheel gelukt is ons dat niet. Men dient zich als lezer voortdurend te realiseren dat hier een schrijver aan het woord is in het jaar 1955.

Sj. Groenman, H. de Jager

A. Het probleem

1. De nieuwe stadswijk en de wijkgedachte

De ontwikkelingsgang der ideeën

Reeds in de jaren kort na de Eerste Wereldoorlog hield de kwestie van de bestuursdecentralisatie van de grote stad de gemoederen bezig.¹ Na de juristen traden de stedenbouwkundigen in het krijt, onder wie vooral de leden van de zg. groep-Bos door hun publikatie in 1946² een beslissende stoot gaven tot de

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

studie van de grotestadswijk. Daarna is men ook van de zijde van het maatschappelijk werk in de nieuwe wijk geïnteresseerd geraakt, waarbij begrippen als 'community-organization' en 'wijkopbouw' in toenemende mate werden gehanteerd.³

Men kan zonder overdrijving vaststellen, dat het vraagstuk in Nederland een tijdlang in het middelpunt der belangstelling heeft gestaan. Van staatsrechtelijke zijde verscheen in 1955 het rapport van de staatscommissie-De Quay⁴, gepaard gaande met een levendige belangstelling aan de zijde van het maatschappelijk werk, zich uitend in onderzoeken, publikaties en conferenties.

Het vraagstuk van de nieuwe stadswijk dreigde te worden meegesleurd op de golven van sociale bewogenheid, opbouwenhousiasme, stedenbouwkundige idealen en democratiseringspogingen, zonder dat men zich te voren steeds voldoende bewust heeft gemaakt van het *object*, waarmee men zich bezighield, nl. de wijk in haar specifieke structuur en functies.

Wij menen zelfs te kunnen stellen, dat de discussie over de wijk in een impasse dreigde te geraken. Het is symptomatisch, dat een conferentie over de maatschappelijke aspecten van de moderne wijk, welke in 1955 door een aantal deskundigen werd belegd, niet alleen – bij gebrek aan feiten – vrij verward verliep, maar bovendien steeds weer bleek uit te monden in een discussie over de wijkgedachte in plaats van over de wijkrealiteit. Ondanks de bedoelingen der organisatoren dreigde de vergadering zich herhaaldelijk te splitsen in voor- en tegenstanders, of beter, in gelovigen en sceptici. Tevens trad aan het licht, dat de discussie sedert de publikatie van de groep-Bos weinig voortgang had gemaakt.

De gesignaleerde vervlechting van wijkgedachte en wijkstudie heeft vertroebelend gewerkt. Wij menen derhalve niet beter te kunnen doen dan te voren een ogenblik stil te staan bij de wijkgedachte en de ideologische sfeer, waaruit zij is voortgekomen.

Het eerste, dat daarbij opvalt, is het uitgangspunt. Of men de Britse pioniers van rond 1900 of de diverse opvattingen in andere landen, met name in de U.S.A. en Frankrijk neemt⁵, steeds weer blijken de activiteiten der hervormingsgezinden hun oorsprong te nemen in de afkeer van de onvoldoende ruimtelijk gelede, onpersoonlijke en stijlloze massabouw van de grote stad in de decennia vóór de Eerste Wereldoorlog. Tegelijk vestigde de sociale problematiek, die de snelle urbanisatie in de vorm van criminaliteit, pauperisme, ondervoeding, asocialiteit, massale religieuze afval vergezelde, nog eens bijzonder de aandacht op de als 'pathologisch' beschouwde begeleidingsverschijnselen van het stadsleven.

De groep-Bos heeft geen andere ideële oorsprong dan haar buitenlandse voorgangers. Door het hele betoog van 'De stad der toekomst' loopt onmiskenbaar

de rode draad van een scherpe negatieve waardering van de moderne stad. Hier immers, zo heet het in het hoofdstuk 'Het gemis aan ware gemeenschap', een massale stijlloze woningbouw, die 'nomaden' kweekt, een losraken van de natuur, een nerveus en onrustig levenstempo, een mechanisatie van de arbeid, een passief cultureel leven, burgerlijk individualisme en ontbreken van volks-cultuur. De 'sociale neigingen' van de mens voeren een moeilijke strijd tegen, wat men kort en duidelijk kenschetst als 'het chaotische, het mechanische, het materialistische en de vervlakking, waarvan de moderne stad de uitdrukking is' (!)

Hoewel men in de weinige serieuze Nederlandse publikaties, die na het Rotterdamse rapport over het stads- en wijkprobleem zijn verschenen, een dergelijke morele grondtoon niet in die mate hoort doorklinken, is het opvallend, dat als achtergrond dezer beschouwingen, bewust of onbewust, het stadsbestaan een donkere tint behoudt. Zelfs in sociaal-wetenschappelijke kring blijft men, zij het onder het nodige voorbehoud, 'de massificatie' en 'depersonalisatie' als werkingen van het grote stadsleven eenzijdig accentueren, zonder over streng-wetenschappelijke bewijzen te beschikken.

De enigszins cultuurpessimistische toon in sommige Nederlandse sociologische publikaties was uiteraard evenmin de geschikte basis voor een kritische beoordeling van de wijkidealen in stedenbouwkundige kring. Het ontbreken van breed opgezet stadsociologisch onderzoek droeg mede ertoe bij de gedachte voedsel te geven, dat het de stedelijke samenleving in ernstige mate aan 'gemeenschapsgevoel' schortte.

De realisering van een aantal 'wijkgemeenschappen' werkte in zoverre vertroebelend op de discussie, dat de woordvoerders van deze wijkorganen, begrijpelijk, de neiging vertoonden 'hun' zaak als een sociale noodzaak te verdedigen, daarbij uit het oog verliezend, dat het enthousiasme van weinigen en de medewerking van een klein deel der wijkbevolking nog geen maatstaf mag heten voor de realiseerbaarheid van de wijkgedachte.

Het kan op deze plaats niet de bedoeling zijn de gedachtenwisseling rond het wijkprobleem uitvoerig te analyseren en te kwalificeren. Wij volstaan met enkele opmerkingen over het centrale begrip in de discussie, dat van 'wijk-gemeenschap'.

Het woord gemeenschap – beschouwd als de tegenhanger van de stedelijke 'massificatie' en 'atomisering' – is uitermate moeilijk in algemene zin te gebruiken. Het is zeer vaag in omlijning en geladen naar inhoud, en beweegt zich bovendien nu eens in de sfeer van het feitelijk bestaande, dan weer in die van het normatieve, zodat men moet vrezen, dat de hantering er van licht tot misverstand aanleiding kan geven.⁶

Dit bezwaar doet zich nog sterker gevoelen bij de koppeling aan de 'wijk' in

de term 'wijkgemeenschap'. Hoewel men dan van 'ware gemeenschap' spreekt en schijnt te willen streven naar een worteling van de wijkintegratie in een gemeenschapsgevoel – gedacht als een min of meer sterke persoonlijke verbondenheid –, verwijdert men zich bij de praktische uitwerking onmiddellijk van dit ideaal, door zeer nuchtere organisatorische problemen aan de orde te stellen. Zo bleken de schrijvers van 'De stad der toekomst' bij hun concreterisering van de wijkidee, een ganse scala van activiteiten op het oog te hebben, die buiten elk ideëel gezichtspunt om, eenvoudig functioneel nuttig of noodzakelijk zijn: school, verenigingsleven, sport etc., alléén meer en doelbewuster toegesneden op de wijk als sociale eenheid.

Kok merkt in zijn artikel over de Haagse Moerwijk op, dat de vrijwillige aaneensluiting van het verenigingsleven tot een 'Moerwijkgemeenschap' uniek was en inderdaad de naam gemeenschap mocht dragen.⁷ De vraag is voor ons, of deze samenwerking tussen de formele organisaties in sociologische zin 'gemeenschap' mag heten, en of hier niet veeleer sprake is van een collectieve belangenbehartiging, tot stand gekomen door de uitdaging van bestaande en voelbare tekorten in de wijkvoorzieningen.

Bovendien: was de creatie van een wijkgemeenschap wellicht voor sommigen de noodzakelijk geachte basis en het doel van deze gecoördineerde inspanning, de vraag is weer, of dit verlangen bij grotere groepen bestond.

Deze vraag kon niet worden beantwoord met een verwijzing naar de snel gegroeide belangstelling voor de wijkgedachte en naar bijv. het gebeurde in de Moerwijk. Het is, wat de belangstelling betreft, niet duidelijk of hier bij sommige voorstanders van een papieren interesse, van gezichtsbedrog door middel van projectie van eigen interesse op een in werkelijkheid ongeïnteresseerde massa, of zelfs van een 'mode' sprake was, terwijl de Moerwijk, volgens Kok, bovendien een zeer zeldzame uitzondering was. 'Weliswaar ontstonden ook op verschillende plaatsen elders in den lande gemeenschappen, doch voorzover schrijver dezès bekend en voorzover deze organisaties de vorm hadden van overkoepelingen van territoriaal werkende sociale en culturele verenigingen, waren deze alle in meerdere of mindere mate van bovenaf gestimuleerd'.⁸

Andere insiders waren niet minder pessimistisch. Op zojuist genoemde conferentie over het wijkvraagstuk deelde Treurniet mee, dat van de 70 hem bekende plaatselijke gemeenschappen en wijkgemeenschappen niet meer dan 5 een actief leven leidden. 'De meeste wijkgemeenschappen en plaatselijke gemeenschappen zijn in feite morsdood'.⁹

Samenvattend zijn in de discussie over de stadswijk de volgende tendenties te bespeuren:

a. een sterk *historisch gebonden denken*, dat niet voldoende is meegegroeid met

de veranderingen, die zich in de laatste decennia in de stedenbouw en in de sociale structuur hebben voltrokken;

b. een *te weinig gedifferentieerde beschouwingswijze*, waardoor begrippen als 'de stad' en 'de wijk' zonder nadere sociologische analyse als gegeven grootheden werden gehanteerd;

c. een *emotioneel en ideologisch* bepaalde instelling t.a.v. het stadsleven, welke, mede bij gebrek aan feitelijke gegevens, de negatieve aspecten van het stadsleven overbelichtte en de positieve daarentegen teveel in de schaduw liet;

d. een *eenzijdig stedenbouwkundige* beklemtoning van de functie van de lokale samenlevingsstructuur, onder verwaarlozing van andere integratiemogelijkheden;

e. een *kritiekloos accepteren* van deze gedachten door andere beleidsorganen, met name in het maatschappelijk werk, c.q. maatschappelijk opbouwwerk, waardoor 'community-organization' en 'buurthuiswerk' een panacee dreigden te worden;

f. en niet in de laatste plaats: een uit het oog verliezen van de *functionele verhouding* tussen wijk en stad, met als gevolg een bedreiging van het stedelijke samenlevingsverband, dat men zei te willen dienen.

Vóór alles was noodzakelijk, dat men de wijk bestudeerde als één van de substructuren van de *moderne stedelijke* samenleving.

2. De nieuwe stadswijk en de stad

Wanneer wij hier spreken over wijk en stad, dan kan er gemakkelijk misverstand ontstaan. Het probleem van de nieuwe stadswijk betreft immers een bepaald type van wijk in een bepaald type van stad.

Een moderne stadswijk is in de eerste plaats een *omvangrijke* agglomeratie. Het is van het meeste belang deze omvang als een essentieel element te beklemtonen, omdat nog al te vaak deze wijk met de buurt, de kleinere eenheid, wordt verward. Het is iets geheel anders, of men, zoals wel gebeurt, onder 'wijk' een eenheid verstaat als de Moerwijk in Den Haag of de nieuwe 'tuinstad' Sloterveer van 50.000-60.000 inwoners, of tuindorpen van 5.000-10.000 inwoners, dan wel nog kleinere eenheden, waarvan de bewoners elkaar vrij goed kennen.

Waar het in deze beschouwing om gaat is de grote nieuwe stadswijk, eigenlijk een 'woonstad', maar tevens duidelijk een onzelfstandig deel van het stedelijk geheel.

In de tweede plaats spreken wij expliciet – en dat ligt in het bovenstaande mede besloten – van *nieuwe* wijken, d.w.z. eenheden die in de jaren na de oorlog tot stand kwamen, en nog steeds tot stand komen, en die de integrerende

invloed van een langzame groei en historische tradities zeer evident missen. Het is belangrijk op deze factor de klemtoon te leggen, omdat men al te gemakkelijk de neiging voelt deze nieuwe wijken met oude stadswijken te vergelijken. De ervaringen, die men in de laatste opdoet, zijn derhalve in geen geval van kracht voor de situatie die men in de nieuwe wijken aantreft.

In de derde plaats zijn deze nieuwe stadswijken delen van snel groeiende *grote steden*. Hun problemen zijn die van de grote, eventueel middelgrote stad, en moeten vanuit de structuur en processen van deze stadstotaliteit worden begrepen.

Anders gezegd: de bevolking van de nieuwe stadswijk is zozeer een grotestadsbevolking, dat de analyse van haar problemen moet aanvangen met een studie van het leven in die grote stad.

Waar een dergelijke benadering hier noodzakelijkerwijze slechts in zeer beperkte mate kan worden gegeven, wordt volstaan met de volgende kenmerken van het sociale leven in de moderne stad op te sommen, waarbij in het bijzonder wordt bedoeld op de grote stad:

- a. een *massale opeenhoping van individuen*, die zich moeilijk aan elkaars voortdurende nabijheid kunnen onttrekken, en die derhalve gedwongen zijn hun talloze contacten en relaties te modelleren op een wijze, die in het algemeen zo min mogelijk ingrijpt in het persoonlijke leven der betrokkenen;
- b. een hoge graad van *arbeidsverdeling*, die nog steeds toeneemt, en die de stedelijke samenleving het aanzijn geeft van een ingewikkeld netwerk van *functionele relaties*. De talrijke organisationele verbanden, waarin deze relaties zijn opgenomen, accentueren de betekenis van een gemakkelijk en snel contactleggen met talrijke en persoonlijk onbekend blijvende individuen;
- c. een sterke mate van *rolsegmentatie* wordt in een dergelijke samenleving van essentiële betekenis. Men ontmoet elkaar in zeer bepaalde rollen, die slechts in bepaalde situaties bestaan en die zelfs bij een zekere relatie-intensiteit, vrijwel steeds tot partiële contactlegging beperkt blijven;
- d. dit alles eist de mogelijkheid een *hoog levenstempo* te onderhouden en de relatief snelle veranderingen in de sociale structuur mee te maken. De stad kent een grotere mobiliteit en migratie, een snellere stijl- en beroepswisseling dan het platteland.

Indien deze karakteristiek inderdaad ook op de nieuwe stadswijk toepasselijk zou zijn, dan zou dit niet alleen inhouden, dat de wijkgedachte in deze lokale eenheden onmogelijk zou zijn te verwezenlijken, maar dat in het algemeen de problematiek van deze wijken een geheel nieuwe benadering vraagt.

Het wijkprobleem eist dan een geheel andere formulering, waarbij de volgende punten aandacht vragen:

- a. de wijze van 'inlijving' van de bevolking van de nieuwe wijk door de stad, m.a.w.: hoe verliep de verstedelijking van de wijkeneheid;

- b. de ontwikkeling van een zekere wijkintegratie, en zo ja, in welke mate;
- c. eventuele spanningen tussen deze wijkintegratie en het gefunctionaliseerde, zakelijke levenspatroon, dat voor de grote stad en in toenemende mate voor de gehele samenleving typerend is geworden.

B. Analyse

3. De structuur van de nieuwe wijk in de vijftiger jaren

Bij nadere analyse van de problematiek van de 'nieuwe wijk' kan naar onze mening het best worden uitgegaan van de twee essentiële structurelementen, die in de eerste tijd de situatie bepalen: enerzijds de wijk als totaal van stedenbouwkundige, sociale, culturele en andere voorzieningen, anderzijds de massa der toestromende of pas gevestigde bewoners. Het ene element vormt de milieu-'outillage', in ruime zin, het andere de 'grondstof', die het wijkleven haar inhoud geeft.

Uiteraard is hiermee de zaak wel zeer simpel getekend, te meer omdat de bewoners steeds tot bepaalde organisaties en instituten behoren en zelf bovendien nieuwe organisaties in het leven plegen te roepen. Maar het gegeven onderscheid werkt toch wellicht in deze zin verhelderend, dat het de aandacht vestigt op de aanvankelijk vrijwel ontbrekende manifeste structurering van het wijklichaam: men kent elkaar niet en oriënteert zich eerst na verloop van tijd, en dan nog aanvankelijk alléén t.a.v. de directe omgeving, de bureu.¹⁰

Zoals gezegd duurt deze fase slechts kort. Reeds vrij spoedig wordt van verschillende zijden getracht op de geïndividualiseerde massa der bewoners vat te krijgen; zo van kerkelijke en politieke zijde, van de zijde der aanwezige winkeliers en eventueel van de wijkraad. Anderzijds gaan de bewoners zelf initiatief ontplooiën, zoeken contact, maken kennissen, sluiten zich aaneen, stichten clubs en verenigingen, welke ontwikkeling in een enkel geval zelfs wordt afgesloten in de spontane stichting van een wijkgemeenschap. Daarmee vangt een proces van integratie aan, dat wellicht beschouwd kan worden als het meest typerende kenmerk van het sociale leven in nieuwe wijken.

Sociologisch belangwekkend is op te merken, dat deze integratietendentie tevens een geleidelijke *structurering* van de wijk inhoudt: wat integratie heet met betrekking tot de binding der individuen, heet structurering met betrekking tot de totale wijk. Zelfs kan men spreken van een complementariteit: niet alleen leidt de integratie tot een structurele geleiding, maar omgekeerd schept de structurering het raamwerk waardoor aan die individuen de mogelijkheid wordt geboden met anderen in contact te treden.

Een interessant nevenaspect van deze ontwikkeling is gelegen in de neiging

van buiten de wijk bestaande organisaties en instituten, om zo spoedig mogelijk een greep te krijgen op het volksleven, door de wijk 'in te lijven', of tot 'filiaal' te maken, hetzij de bestaande maar ietwat latente bindingen weer manifest te doen worden. Kerkelijke organen en kruisverenigingen, politieke partijen en jeugdbonden, sportverenigingen enz., dringen de wijk binnen en 'normaliseren' de sociale, culturele en kerkelijke activiteit, die een langere of kortere tijd dreigde stil te vallen. In zekere zin kan men ook voorzieningen als scholen en speeltuinen, artsenwoningen en vroedvrouwen hiertoe rekenen. Deze tendentie is sociologisch zo belangwekkend, omdat zij aan het jonge sociale leven in de wijk een soort 'kolonisatiekarakter' verleent. Weliswaar voltrekt dit 'koloniseren' zich vaak in de totstandkoming van 'zelfstandige' filialen (wijkgebouw, wijkklinik, wijk scholen, wijkkerk, wijkcafés en -winkels etc.) maar tegelijk is er toch sprake van een 'normalisatie', ondernomen vanuit de steunpunten in het 'oude land'.

Na bovenstaande meer algemene beschouwing is het thans noodzakelijk te differentiëren. Voor ieder heeft eenzelfde milieu een andere 'betekenis' en verloopt de integratie in dit milieu dus op verschillende wijze. Voor de moderne stedenbouwkunde zowel als voor de sociologie – die elkaar juist in dit vlak zo nauw raken – is echter niet het individuele geval belangrijk, maar de categorie, niet de persoonlijke aanpassing, maar die van bepaalde groepen.¹¹ Immers: het beleid kan uiteindelijk slechts met individuen rekenen, voorzover hun problemen die van grotere groepen zijn. Met dan als noodzakelijke aanvulling en correctie de persoonlijke bemoeienis van zielszorg en maatschappelijk werk.

Uiteraard kunnen in dit beknopte overzicht slechts enkele der belangrijkste groepsproblemen aangestipt worden. Wij noemen achtereenvolgens de verschillen in integratie tussen *a.* de seksen, *b.* de voornaamste leeftijdsgroepen, *c.* de herkomstgroepen en *d.* de statusgroepen.

a. de seksen

Sterker dan men denkt, verschilt de positie van man en vrouw in de gemiddelde stedelijke woonbuurt. De man is meestentijds wegens beroepsbezigheden afwezig – ook tussen de middag –, terwijl het leven van de vrouw zich vooral in de wijk afspeelt: indien zij niet thuis is, blijft ze toch 'in de buurt', waar immers de kinderen spelen, de voornaamste leveranciers wonen etc.

In de nieuwe woonwijken, die meestal aan de uiterste periferie der steden zijn gesitueerd, geldt dit in verdubbelde mate. De man is de gehele dag afwezig; bedrijfsleven van enige omvang ontbreekt vrijwel, zodat ook dit niet een deel der mannelijke bevolking aan de wijk bindt. Anderzijds is voor de vrouwen de

afstand tot het stadscentrum vaak te groot geworden voor het regelmatig winkelen en het onderhouden van contacten met oude kennissen en familieleden elders in de plaats.

Deze situatie, die de wijk voor de man een vrij geringe betekenis geeft en tegelijk de vrouw dwingt het wijkmilieu zeer sterk te ondergaan, leidt ertoe dat de eventuele integratieproblematiek voorzover het de wijk betreft, eigenlijk in hoofdzaak bij de vrouw moet worden gezocht.

Voor het sociale beleid impliceert dit, dat, vooral ten aanzien van de moeilijkst assimilerende gezinnen, de activiteit zich vooral dient te richten op de vrouw om via deze door te dringen in het gehele gezinsmilieu. Kort uitgedrukt: voorzover de nieuwe wijk problemen oproept, is het veelal zinvol deze aan te pakken via beïnvloeding van de vrouw.

b. de leeftijdsgroepen

Niet zonder reden staat men in de moderne stedenbouwkunde een differentiatie naar woningtype voor. Men onderscheidt woningen voor grotere en kleinere gezinnen, bejaardenwoningen, flats voor ongehuwden e.d. Zelfs kan men zeggen, dat deze differentiatie duchtig op weg is de oudere geleding naar 'stand' en inkomen (herenhuizen, middenstands- en arbeiderswoningen) te verdringen.

Deze stedenbouwkundige nivellering van sociale verschillen tekent zich vooral in vele nieuwe wijken vrij duidelijk af – met onbehaaglijkheidssymptomen aan de zijde van sommige 'beter gesitueerden' –, en ofschoon het de vraag blijft of er na de opheffing van de woningnood van het ogenblik niet een terug-ebben naar de oudere stands- en klassewijken zal plaatsvinden, kan men toch veilig stellen, dat de huidige enorme bouw van betrekkelijk uniforme woningen een zekere invloed moet uitoefenen op de sociale nivellering, die als een economische is ontstaan en thans in de woonstijl een culturele bevestiging vindt.

Dezelfde woningschaarste is er echter oorzaak van, dat de andere differentiatie, die naar levensfase, nog onvolkomen wordt doorgezet. Vrij algemeen bestaat de vrees – en terecht – dat het grootste gedeelte van de huidige nieuwe wijken uit een woningtype bestaat, dat, zoals De Jong zegt, 'beter geschikt is voor de wittebroodsweken, het gezin met één kind en voor de oude dag dan voor de arbeider in zijn produktieve economische en biologische levensfase, dus van de arbeider en zijn groeiend gezin.'¹² Deze situatie is, sociaal gezien, zo klemmend omdat te verwachten is dat vele jonge gezinnen binnen enkele jaren groter zullen zijn geworden dan de hun geboden ruimte toelaat, zodat de langzaam afnemende woningnood wordt afgelost door een groeiende gezinsnood.

Een ander chapter betreft het verschil in integratie tussen de leeftijdsgroepen. Oudere stedenbouwkundige publikaties hebben reeds herhaaldelijk getracht de concentrische ruimtelijke kringen aan te geven, waarin de opgroeiende mens zich, met toeneming van de actieradius, pleegt te bewegen. Zo stelden o.a. Angelsaksische onderzoekers de maximale afstanden vast, die bijv. in de opvoedingssfeer achtereenvolgens van het zeer jonge, jonge, schoolgaande en middelbaar onderwijs gemetende kind gevergd mogen worden. In de recreatiesfeer ligt het niet anders: de zandbak en speeltuin op ca. 10 minuten afstand, leesbibliotheek en sportveld op 20 minuten, weekendontspanning tenslotte nog verder van de woning (woonwijk) verwijderd.

In deze ruimtelijke distantieverschillen tussen woning en voorziening ligt tevens besloten de toenemende sociale distantie van de opgroeiende wijkbewoners t.o.v. de eigen wijk om vervolgens, na stichting van een gezin weer meer 'gesettled' te worden, en tenslotte als bejaarde weer op een kleinere ruimtelijke levenskring terug te vallen.

Deze cyclus is niet slechts 'normaal' in de zin van de frequentienormaliteit - 'zo gaat het meestal' - maar is ook sociaal gewenst. Voor de man in zijn expansieve volwassen fase kan het wijkleven betrekkelijk weinig bieden. Beroepsuitoefening, hogere scholing, cultureel leven, sportevenementen spelen zich voor een belangrijk deel buiten de woonwijk af. De wijk krijgt het karakter van een 'basis', een woning-in-het-groot, van waaruit de mens deelneemt aan het sociale en culturele leven. Dat de verschillen tussen de diverse sociale groepen in dit opzicht niet moeten worden onderschat, valt niet te ontkennen. Gesteld wordt hier slechts, dat het niet aangaat de reële betekenis van het buurt- en wijkmilieu voor het zich-wel-bevinden van kind en bejaarde, geforceerd geldig te verklaren voor de volwassen mens. Dit impliceert niet, dat deze zich aan wijkactiviteiten zou moeten onttrekken - integendeel -, maar van hem kan niet verwacht worden dat hij de wijk als levensgemeenschap stelt boven andere meer voor de hand liggende sociale integratiemogelijkheden.

c. de herkomstgroepen

Sociaal gezien is de heterogeniteit van de bevolking der nieuwe wijken vooral belangwekkend door de zeer uiteenlopende origine der individuele gezinnen. In tegenstelling tot de meeste oudere stadswijken, die vaak een grote kern hebben van stedelijke bewoners, waardoor de toegestroomde niet-stedelijke elementen snel kunnen worden geassimileerd, constitueert de bevolking van nieuwe wijken zich uit gezinnen, die *allen* vreemd zijn in de nieuwe omgeving. Deze vreemdheid geldt vooral voor degenen die rechtstreeks van het 'echte'

platteland komen, maar eveneens voor de voormalige bewoners van buurten in de binnenstad.

De 'vreemdheid' is bij genoemde groepen gelegen in het subjectieve beleven van een objectief gelijk milieu: de stedelijke nieuwe wijk. Ten dele vertoont deze beleving bij alle betrokken groepen overeenkomstige trekken, bijv. het 'sociaal onherbergzame' (De Jong) van de nieuwe wijk, maar op andere punten blijkt men het wijkmilieu op geheel verschillende wijze te ervaren.

Globaal gezegd ervaart de plattelander de nieuwe wijk als stedelijk, de stedeling dezelfde wijk als landelijk, - overigens uitdrukking van het feit, dat men geneigd is het 'nieuwe' in bekende of beter: in bekend geachte begrippen te brengen.

Zo valt de plattelander de 'hoogbouw' onmiddellijk als stedelijk op. Sociaal treft hem de vooral aanvankelijk geringe sociale controle, de stedelijke gedragsvormen en -normen bij een belangrijk deel der bewoners (bijv. geen wintervoorraad, geen behoefte aan groentetuin of kippen; mode), de meer onpersoonlijke omgangscontacten e.d. Men zoekt dan ook contact met provinciegenoten, waardoor aanwijsbare regionale groepsvorming ontstaat (Brabanders in Rotterdam; Groningers, Friezen), welke groepen tot een formeel club- en verenigingsleven kunnen komen.

Anderzijds blijken de aanwezige eengezinshuizen bij de ex-plattelanders geen bijzonder enthousiasme te wekken: men prijst zich echter gelukkig niet in een etagewoning te moeten huizen, hoewel men anderzijds de kippen en de groente- en fruittuin toch weer mist.

Vele ex-stedelingen voelen zich daarentegen 'buiten'; hun uitspraken, zowel positieve als negatieve, wijzen in die richting. Positief: de rust, de stilte, de vrijheid van buiten spelen voor de kleine kinderen, het vele groen, de ruimte, de frisse lucht etc. Negatief: weinig ontspanning, geen winkels en stedelijk vertier, de afstand tot het stadscentrum etc.

Merkwaardig is dat zowel ex-plattelanders als vroegere bewoners van oude stedelijke volksbuurten soms spreken over de 'onpersoonlijkheid' en 'stijfheid' van de verhoudingen. Het criterium van de waardering is hier dus niet stadland, maar 'gemeenschappelijk' leefmilieu (dorp, volksbuurt) versus meer onpersoonlijk woonmilieu (sommige oudere standen- en klassewijken). Men kan hieruit opnieuw de conclusie trekken, dat men 'de stad' als samenlevingspatroon niet te homogeen mag zien.

d. de status- en beroepsgroepen

Mede door de heersende woningnood, die de gezinnen dwingt tot het accepteren van het onderdak tout court, zonder keuze van buurtmilieu, is de sociale

heterogeniteit der nieuwe wijken groter dan waar ook. 'Van artsen tot parlevinkers', heet het voor Hoogvliet, 'van nachtwaker tot dokter', 'van grondwerker tot ingenieur', aldus Kok over de Moerwijk.

Naar onze mening is het niet zonder meer, of deze situatie activerend dan wel belemmerend heeft gewerkt op de ontplooiing van wijkactiviteiten, Kok wijst er weliswaar op, dat de activiteit van de Moerwijkbevolking op verschillende terreinen opmerkelijk groot is, waaruit dit feit te verklaren is, wordt niet duidelijk. Te vrezen was, dat de heterogeniteit een belemmering inhield voor de integratie van de wijk als lokale gemeenschap, omdat de belangstellings- en actievelen der diverse sociale groepen elkaar te weinig dekten. Daarnaast kan worden toegegeven, dat de verschillen in levensstijl tussen de diverse rangstanden sterk schenen te zijn afgenomen: slechts aan de top en aan de basis van de sociale pyramide schenen nog duidelijke eigenstijl groepen te leven. De uitkomsten van een onderzoek van het C.B.S. naar de radioluisterstijl zijn in dit opzicht symptomatisch.¹⁴ De sterk uniforme woonstijl in de nieuwe wijken zal deze tendentie eer gestuwd dan afgeremd hebben.

Besluit

Eerst tegen de achtergrond van dit, overigens zeer schetsmatige, structuurbeeld van de nieuwe wijk, is het mogelijk het streven naar integratie in territoriaal kader op zijn realiseerbaarheid te toetsen. Daarbij treden vooral twee aspecten op de voorgrond. Enerzijds doet zich de vraag voor, wat men in een dergelijke wijk mocht verwachten op het stuk van 'spontane' intermenselijke contacten, zowel de burenelaties als de ontwikkeling van een buurt- en wijkbewustzijn, anderzijds ligt er het probleem van de mogelijkheden tot 'formele' integratie, waarbij onmiddellijk het functionele en het territoriale verband als integratiekaders – niet zelden als rivalen! – ten tonele verschijnen.

Anders geformuleerd: in hoeverre kwam de integratie der wijkbewoners tot stand in burenelaties en clubvorming, omgang met winkeliers en deelneming aan wijkmanifestaties – in hoeverre vond zij plaats via opnemings-individuen in 'aangeboden' of 'opgedrongen' organisationele structuren, al dan niet vanuit de wijk zelf tot stand gekomen.

Naar onze mening ligt in de beantwoording van deze vragen de oplossing van het centrale wijkprobleem: was onder de gegeven omstandigheden een eigen wijkleven bestaanbaar, en zo ja, in welke mate en in welke vorm.

4. De intensiteit der intermenselijke relaties

Een van de bezwaren tegen vele beschouwingen over wijkgedachte en wijk-

opbouw is de vage, ietwat romantisch gekleurde of ideologisch vertekende opvattingen over de integratie der bewoners in het wijkleven. Als tegenstuk van het schrikbeeld van de 'atomiserende', 'ontwortelende', 'vereenzamende' grootstad paradeert het ideaal van de ware wijk 'gemeenschap', met alle geladenheid, die de term eigen is. Terecht waarschuwde Hofstra voor de lyrische gevoelens,¹⁵ terwijl, eveneens terecht, Smits bij bespreking van de realiseerbaarheid van de 'wijkgemeente', de te romantische verwachtingen in Ned. hervormde kring bestreed, als zou de geleding van het stadslichaam een soort 'gemeinschaftliches' plattelands kerkelijk leven mogelijk maken.¹⁶

Met het signaleren van deze laatstgenoemde verwachting heeft de schrijver precies het zwakke punt aangewezen in de populaire meningsvorming over de nieuwe wijk en haar mogelijkheden. Deze meningen, die veelal gevoed werden door een niet of nauwelijks bewust geworden verlangen naar de 'gemoedelijkheid', 'gezelligheid' en 'vertrouwelijkheid' van het traditionele dorp en de oude volksbuurt, wekten de suggestie, dat de moderne wijkopbouw als kernprobleem de bevordering van deze directe menselijke contacten ter hand zou moeten nemen. Zij ontsprongen echter aan de in Nederland welbekende, maar vaak sterk emotioneel en moreel gefundeerde verwerping van de stad en verheerlijking van het platteland.

Zonder te willen ontkennen, dat de stedelijke samenlevingsvorm talrijke weinig aantrekkelijke kenmerken vertoont, menen wij te kunnen stellen, dat niets zo gevaarlijk is als het sentimentaliseren van deze karaktertrekken vanuit het – overigens evenmin objectieve – beeld van de gesloten plattelandssamenleving.

Men komt er dan immers maar al te licht toe om waargenomen verschijnselen verkeerd te interpreteren en het is zelfs mogelijk dat daardoor, ter ondervanging van gediskwalificeerde samenlevingsvormen, maatregelen worden aanbevolen, die hetzij geen effect sorteren, hetzij, met de stok achter de deur ingevoerd, tot ongerechtvaardigde dwang aanleiding kunnen geven.

Bij de studie van het sociale leven in nieuwe wijken is het derhalve noodzakelijk uit te gaan van de zo objectief mogelijk geanalyseerde feitelijke verhoudingen, in het licht van de ontwikkeling van de samenleving gewaardeerd, en bij maatregelen, op welk terrein dan ook, van de aldus gekende realiteit uit te gaan.

Na deze algemene opmerkingen komen wij thans tot een nadere beschouwing van de integratie-intensiteit, welk aspect van het wijkleven zo direct voor de boven gegeven waarschuwingen in aanmerking komt, omdat juist de noodzakelijk veronderstelde intensieve contacten het probleem vertroebelen.

De microsociologie van de wijk is uiteraard zeer belangwekkend voor de kennis van het wijkleven, vooral in haar informele aspecten, maar pleegt

nogal eens te lijden onder de boven gesignaleerde vrees voor stedelijke 'atomisering'. Men neemt aan – door weinig feitelijke bewijzen gesteund – dat de relaties tot de directe buurtomgeving in de stad uiterst zwak zijn en dat dit 'vereenzamend' werkt.

Zolang geen uitvoerig onderzoek op dit terrein heeft plaatsgevonden, doet men waarschijnlijk goed rekening te houden met een meer of minder sterke vergroting van de kans tot individualisering.

Het eerder genoemde onderzoek in Zuidwijk toonde aan, dat burenccontacten, vooral met naaste burenen (trapbewoners, burenen aan weerszijden, overburenen), zeker niet uitzonderlijk gering waren en dat ook wederzijds klein dienstbetoon nogal voorkwam. Zoals tevens bleek, dat de sociale controle van de buurt in deze nieuwe wijk niet gering was.

Bovendien – en dit is een essentiële punt – moet men zich afvragen, of de moderne stadsbewoner inderdaad zo intensieve burenenrelaties *wenst*. Verder, of deze stadsbewoner, ook objectief gezien, psychisch in de knel komt ('vereenzaamd', 'ontworteld' raakt enz.) wanneer deze relaties ontbreken. Men dient immers wel te beseffen, dat de vrij sterke geslotenheid van het moderne gezin, die waarschijnlijk in hoofdzaak verantwoordelijk is voor de geringere behoefte aan intieme relatie tot niet-gezinsleden, – bij voorbaat een (individuele) 'vereenzaming', of 'atomisering', zelfs letterlijk tegenspreekt.

Dit alles aangenomen, kan men zich de vraag voorleggen, of zelfs de aantoonbaarheid van het gezinsindividualisme in nieuwe wijken voldoende reden is om van een 'sociaal probleem' te spreken. Wanneer men zich op het standpunt stelt, dat dit gezinsindividualisme niet op een moreel verval wijst, maar een van de symptomen is van een algemene tendentie in de samenleving, en dat er bovendien geen reden is om te veronderstellen, dat dit gezinsisolationisme spanningen of conflicten oproept, kan men inderdaad niet van een zodanig sociaal knelpunt spreken.

Men kan nog verder gaan en zich afvragen, of er, met Mannheim niet gesproken kan worden van het ontstaan van een 'new objectivity' in de menselijke relatiepatronen,¹⁷ die een positieve waardering verdient omdat ze de vroegere verschijnselen van persoonlijke machtswillekeur, kliekgeest, bemoeizucht en cultivering van sociale verschillen in sterke mate heeft uitgeschakeld, althans geneutraliseerd. Deze objectiviteit, die volgens Mannheim op gelukkige wijze kenmerkend is voor de rechtspleging, de bureaucratie en de sociale en gezondheidszorg in de moderne samenleving, berust in niet geringe mate op een combinatie van emotionele betrokkenheid en zakelijke distantie, en behoeft niet noodzakelijk tot onpersoonlijke relaties aanleiding te geven.

Men kan het optimisme, dat in dit betoog doorklinkt, relativiseren, maar het is niet onwaarschijnlijk, dat hier een essentieel aspect van het wijkvraagstuk

wordt belicht, nl. een feitelijke verschuiving in het patroon van intermenselijke relaties, die vooral op de 'maagdelijke' bodem van de a-traditionele nieuwe wijksamenleving gemakkelijker tot stand komt. In dit verband verdient een verhelderende onderscheiding de aandacht, die door de Engelse socioloog Peter Mann is gebruikt bij zijn onderzoek van de mate van 'neighborliness' (buur-zijn).¹⁸ Mann spreekt van *manifeste* burenenrelaties, wanneer er duidelijke sociale relatievormen zijn, zoals wederzijds huiselijk bezoek, gemeenschappelijk uitgaan e.d. Daarentegen is er sprake van *latente* burenenrelaties, wanneer er geen drukke contacten zijn, maar desondanks de onderlinge bejegening een positieve kleur heeft, zoals bij moeilijkheden en bij plotselinge nood in onderlinge hulpverlening tot uiting komt.

Het onderscheid lijkt ons daarom zo belangwekkend, omdat het de aandacht vestigt op een onzichtbare vorm van goede buurschap, die voor de plattelandse wellicht 'kil' aandoet, maar die een eigen stedelijk cultuurpatroon tot uitdrukking zou kunnen brengen, en zelfs binnen dit patroon een ideaalwaarde zou kunnen vertegenwoordigen, in zoverre zij een synthese is van het uitdrukkelijk 'privacy'-verlangen van het moderne gezin en de onderlinge hulp- en bijstandsbereidheid waar nodig, m.a.w. een symptoom van wat Mannheim noemde: de groei naar een nieuwe objectiviteit in de menselijke verhoudingen. Dit alles impliceert niet, dat er geen problemen zouden zijn. De 'objectiviteit' kan uitgroeien tot een individualisme, dat het gezinsleven zo totaal van de omgeving isoleert, dat elke, zelfs de kleinste onderlinge dienst en hulpverlening is uitgesloten. Doel van bovenstaande beschouwing was slechts aan te geven, dat de intermenselijke relaties in de moderne stad c.q. in de moderne stedelijke wijk, niet moeten worden getoetst aan oude traditioneel gebonden lokale samenlevingsvormen – volgens welke maatstaf men spoedig van 'ont-aarding' gaat spreken –, maar in de eerste plaats gewaardeerd dienen te worden als symptomen van een algemene sociale evolutie, die naast verlies tevens winst inhoudt. Het afwegen van deze winst en dit verlies blijft zaak van het beleid. In-hoofdtrekken gelijk aan het bovenstaande is de kritiek, die men kan uitoefenen op de weinig realistische neiging het 'wijkgevoel' en de betrokkenheid bij het gebeuren in de eigen 'wijkgemeenschap' als maatschappelijke plicht of ideaal af te schilderen.

Ook in deze kwestie dient men, bij alle idealiseren, de *feitelijke sociale ontwikkeling* in het oog te houden, die nu eenmaal *geen grotere beslotenheid, maar steeds grotere openheid gebiedt*, die grotere mobiliteit en mobiliteitsbereidheid vraagt, zowel horizontaal als verticaal, sociaal en geografisch, die tot voortgaande functionele differentiatie leidt – en met dit alles de wijk als sociale eenheid op de achtergrond brengt.

En ook hier niet alleen een dwingende feitelijke ontwikkeling, maar tevens een

aansluitend persoonlijkheids- en maatschappijideaal: niet het algemene vage aankweken van 'gemeenschapsgevoel', maar het opvoeden tot persoonlijkheden, die bereid zijn zich gemeenschappelijk in te spannen voor concrete taken, *onder meer* binnen de wijk, maar evenzo goed daarbuiten, in groter verband. Niet het wijkgevoel – in feite vaak een primitief groepscentrisme – maar de geïnteresseerdheid bij de gemeenschappelijke taak dient het draagvlak van de activiteiten te zijn.

Of deze activiteiten binnen de wijk dan wel in groter verband georganiseerd worden, mag secundair heten. Primair is noodzakelijk, dat deze activiteiten als zodanig bevredigend zijn, en bereikbaar (in financiële en geografische zin). Met geforceerde 'gemeenschapsmanifestaties' komt men weinig verder.

Een andere kwestie is, of men het gevoel in de eigen wijk 'thuis' te komen, niet kan bevorderen. Een veel gehoorde klacht in dit opzicht betreft het uniforme, 'blokkendoosachtige', rationele bouwen in nieuwe wijken, waaraan alle singulariteit ontbreekt. De stedelijke samenleving, die zich vroeger groepeerde rond kerk, raadhuis en waag, ontbeert in de moderne massabouw centrale monumenten. Er is in deze wijken zelden een symbool, waarnaar men als gemeenschap kan verwijzen. De ene wijk is als de andere, men is nergens 'thuis'.

De oplossing onmiddellijk te willen zoeken in wijkgebouwen e.d., getuigt van gebrek aan psychologisch inzicht, daar zij blijft hangen in de 'formele', functionele sfeer, terwijl men juist dit rationeel-functionele dient te doorbreken. Gevelplasticen, een besloten plein, in verschillende kleur geverfde huisdeuren, een straat, die nu eens niet kaarsrecht de snelste weg tot het doel biedt, het zijn alles 'onregelmatigheden', die het beleven en herkennen van het woonmilieu als iets eigens mogelijk maken. Eigenlijk, zegt Groenman ergens, moet de bevolking iets hebben om zich boos over te maken. Bij het opzetten van de wijk moet men het eigenlijk een klein beetje fout doen.

Met 'organisatie' van 'de' wijk komt men er in ieder geval niet. Reeds de sociale heterogeniteit der nieuwe wijken – en van talloze oudere – maakt een eventuele min of meer totale organisatie van het wijkleven bij voorbaat illusoir. De sociale 'velden', waarin de diverse samenstellende groepen zich bewegen, dekken elkaar niet.¹⁹ Ouderen en jongeren, arbeiders, middenstanders en intellectuelen, 'echte' stedelingen en oud-plattelanders, sportenthousiasten, autobezitters, verzamelaars, en alle andere denkbare bewonerscategorieën zijn in vele opzichten onverenigbaar. Over enkele van de belangrijkste 'integratiekringen' hierna een enkel woord.

5. Territoriale en functionele integratie

Een van de meest knellende problemen van de sociale opbouw van nieuwe wijken is de spanning tussen territoriale en functionele elementen. Deze spanning wordt op verschillende niveaus zichtbaar, – in de houding der bewoners zowel als in de planning der materiële en sociale voorzieningen –, terwijl de diverse sociale en andere groepen weer uiteenlopen naarmate zij het zwaartepunt van hun integratie in de ene of in de andere sfeer vinden.

De houding van de bevolking ten opzichte van de wijk als woon- en levensmilieu is juist door de propaganda van de wijkgedachte en de wijkopbouw in het middelpunt komen te staan. Wat zo kenmerkend is voor oude volksbuurten, een sterk ontwikkeld buurt- of wijkgevoel, is bij de moderne klassen- en standenwijken sterk op de achtergrond geraakt: men voelt zich in veel mindere mate dan vroeger bewoner van een bepaalde wijk.

In de nieuwe wijken, die momenteel tot stand komen, en die een grotere omvang bezitten en een grote sociale en economische heterogeniteit vertonen, is dit geringe wijkbewustzijn nog eerder te verwachten, hoewel anderzijds de vaak grote afstand tot het stadscentrum, zelfs een betrekkelijk isolement, de voedingsbodem voor de beleving van de wijk eenheid wel vruchtbaar maakt. Zoals eerder werd opgemerkt, is de gevoelsinstelling van bewoners onderling niet het beslissend moment in de wijkproblematiek. Van groter belang is de feitelijke bereidheid zich gezamenlijk te richten op en in te spannen voor de instandhouding der bestaande wijkvoorzieningen.

De moeilijkheid is echter, dat de instituten die deze wijkvoorzieningen tot stand brengen, zelf vaak geen duidelijk beeld hebben van de mogelijkheden die de wijk als sociale eenheid voor de verwerkelijking van lokale voorzieningen biedt. Een drietal voorbeelden uit verschillende integratiekringen kan dit toelichten.

De wijkgedachte, die op zeer vele en uiteenlopende terreinen is toe te passen, heeft ongetwijfeld ook in de sfeer van het *bestuur* mogelijkheden tot verwezenlijking. Het is opmerkelijk, dat in de studie-Bos c.s. het zwaartepunt geheel in de sociaal-culturele sector is gelegen, en dat de mogelijke organisatorische vormgeving – men dacht aan een 'Wijkraad' – niet alleen achteraan betrekkelijk vluchtig wordt behandeld, maar bovendien haar taak geheel in de sociaal-culturele sfeer krijgt aangewezen.

Het rapport van de Staatscommissie-De Quay, dat handelt over de bestuursvorm van grote gemeenten, noemt als uitgangspunt het beleidsstandpunt, dat men bij grote gemeenten moet vrezen voor een topzwaar en log bestuursapparaat enerzijds, en voor een bedreiging van de plaatselijke democratie door een te grote afstand tussen bestuurders en bestuurden anderzijds. De commissie komt tot de conclusie, dat naast andere middelen, een bestuurlijke decentrali-

satie noodzakelijk is, waarbij aan wijkraden betrekkelijk vergaande bevoegdheden worden gedelegeerd, terwijl daarnaast 'bijzondere raden' (functionele raden), bepaalde belangen der gemeente zullen kunnen behartigen.

Het rapport wordt hier zo uitvoerig aangehaald, omdat door het hele betoog de spanning voelbaar is tussen noodzakelijke decentralisatie en noodzakelijke centralisatie van beleid. Centralisatie, omdat de zeer gespecialiseerde taken der moderne beleidsorganen in toenemende mate om monopolisering en concentratie van bevoegdheden en van specialisten vragen – de bekende groeiende invloed van de 'experts' –; decentralisatie, omdat de grondslagen der democratie de-centralistisch zijn, en de 'Fundamental-demokratisierung' (Mannheim) der bevolking de mogelijkheid tot meepraten steeds urgenter maakt.

Een ander voorbeeld is te vinden in de *moderne zielzorg*. Hier ligt de problematiek eigenlijk omgekeerd als bij het politieke beleid: de kerken hebben sedert hun eerste ontstaan de plaatselijke gemeenschap – de gemeente der gelovigen, de parochie, het kerkdorp – steeds als basiselement van hun werkzaamheid beschouwd. De moderne stedenbouwkundige ontwikkeling roept ernstige problemen op, zoals de enorme expansie van de stadsomvang onder gelijktijdige ontvolking van de city, waardoor het oude centrum aan (grote) kerken oververzadigd is, terwijl de kerkenbouw in de periferie het tempo van de woningbouw niet of moeizaam kan bijhouden.

Sociologisch belangwekkender is echter, dat zich in kerkelijke kringen een discussie ontwikkelde over de aansluiting van de zielzorg bij andere dan lokale samenlevingsvormen, waarbij als meest opmerkelijk feit naar voren treedt dat men deze oude parochiale (lokale) benaderingswijze met andere, meer op functionele groepen gerichte, wil completeren. Reeds ouder is de legerzielzorger, die zijn gemeente vindt in de militaire beroepsgroep, en de scheeps-predikant. Jonger zijn experimenten als studentenpredikanten en -pastoors, het bedrijfsapostolaat, e.d. Smits maakt melding van de paraparochiale gemeente van Amsterdamse arbeiders die door Buskes is bepleit, en van de gedachte van dr. Dippel over een beroepsgemeente van natuuronderzoekers-christenen.

Het interessante van deze ontwikkeling is, dat de kerken zich hier poogden aan te passen bij de voortgaande professionele en functionele differentiatie in de moderne maatschappij. Terwijl op andere terreinen de overzichtelijke lokale samenleving – de wijk – als een ideaal verscheen, sloegen de kerken, die deze sociale ontwikkeling minder op de voet hadden gevolgd, de weg in naar een meer functioneel gedifferentieerde zielzorg.

Een extra complicatie vormt hier het feit, dat de kerk uiteraard méér is dan een 'functioneel' orgaan, maar principieel een gemeenschap van gelovigen wil blijven. Het zoeken ging dan ook in de richting van een synthese tussen lokale

gemeente (als thuishaven) en functionele zielzorg in verschillende richtingen. Een laatste illustratie bij de tegenstelling tussen lokale en functionele oplossingen vindt men in de *medische zorg*. Blijkens een voorlopig onderzoek vanwege het Isonovo is er een verschuiving aan de gang in de richting van de figuur van de 'wijkarts'. Deze verschuiving, die samenhangt met de planning van nieuwe stadsdelen in wijkeenheden, heeft tot gevolg, dat vooral jonge artsen voor wie in het centrum geen plaats meer is, zich als wijkarts vestigen, en daarmee in een concurrentieverhouding raken tegenover oudere artsen wier praktijk zich over de gehele stad uitstrekt. Opvallend is in dit verband ook het verschijnsel dat huisartsmutaties in vele gevallen plaatsvinden op grond van verhuizingen.

Deze voorbeelden zijn met talrijke andere uit te breiden. Men hoeft zich daarbij niet te beperken tot takken van sociale dienstverlening, tot kerk en bestuur, maar men kan ook de economische en culturele functies in de beschouwing betrekken. Steeds weer de spanning tussen het behoeftengamma en behoeftenniveau van de wijksamenleving en de mogelijkheden deze behoeften in het kader van de wijk te bevredigen. Het probleem raakt de buurtkruidenier zo goed als de grootstedelijke schouwburgdirectie.

Gezien het voortgaande differentiatieproces in de maatschappij is een vermindering van de spanning moeilijk te verwachten, zodat men derhalve steeds minder om dit vraagstuk heen zal kunnen.

Conclusies

Uit de voorgaande analyse is het volgende gebleken:

1. in de nieuwe stadswijken manifesteerden zich enkele sociale processen – o.m. objectivering van de intermenselijke relaties en functionele integratie –, die de Nederlandse sociale structuur en de relaties daarbinnen in toenemende mate gaan beheersen;
2. deze processen komen weliswaar in de grote steden het duidelijkst tot uiting, maar zijn zeer beslist niet exclusief stedelijk. Veeleer is de moderne stad te beschouwen als de exponent van een ver voortgeschreden stadium in deze ontwikkeling;
3. het probleem van de nieuwe stadswijk is daardoor méér dan een grootstedelijk vraagstuk geworden, nl. onderdeel van de algemene problematiek van de Nederlandse samenleving, en is slechts vanuit deze gezichtshoek met vrucht te besturen.

Merkwaardig genoeg wordt hiermee een discussie over de keuze tussen voortgaande uitbouw van de grote steden en stichting van afzonderlijke middelgrote (satelliet)steden van min of meer secundaire betekenis.

'Min of meer', omdat het wel duidelijk is, dat de conventionele uitleg der grote steden, zoals die zich vooral in het westen des lands op beangstigend snelle wijze voltrekt, in ruimer verband gezien alléén nieuwe problemen schept. De satellietstad van matige omvang (50.000 tot 100.000 inwoners) biedt tenminste het voordeel de problemen van de stad tot redelijke proporties terug te brengen.

Er zijn geen feiten om dit te staven, maar het ligt voor de hand, dat dergelijke middelgrote steden, die – anders dan stadswijken – relatief zelfstandige eenheden vormen, gemakkelijker een eigen sociaal en cultureel leven kunnen ontwikkelen dan de nieuwe wijk, die uiteindelijk 'filiaal' blijft.

Wij noemden deze keuze echter secundair. De sociaal-economische en culturele evolutie van onze maatschappij is momenteel zozeer bepalend voor de samenlevingsvormen die tot stand komen, dat men zich kan afvragen, of de voor- en nadelen van wijk en satellietstad als zodanig nog wel belangrijk zijn. Is het niet reeds zover gekomen, dat de sociaal-economische ontwikkeling dreigt te ontsnappen aan het conventionele planologische denken, dat in historische categorieën is blijven hangen, en nuances voor essentiële vraagstukken aanziet? Is niet een totale heroriëntering van dit denken nodig, als men wil vermijden, dat de stedenbouwkunde achter de sociaal-economische ontwikkeling aankomt in plaats van haar te voorzien en in ruimtelijke vormgeving te vangen?

Wij beperken ons ertoe deze vragen te stellen, maar zij blijven om antwoord vragen, wanneer men zich in de problemen van wijk en stad verdiept.

C. Implicaties

6. Implicaties voor het beleid

Zoals te verwachten was, heeft de reactie op het 'vrije bouwen' in de vorige eeuw, in de eerste fase de vorm aangenomen van een streven naar meer efficiënte en esthetische planning in het technische vlak. Eerst in tweede instantie – de tuinstad- en wijk-gedachte-beweging heeft hier voortreffelijk pionierswerk gedaan – is men oog gaan krijgen voor de wijk als een stuk sociaal samenleven.

Het is de verdienste van deze sociologische benadering, dat zij, door de wijk primair als een samenlevingsverband te beschouwen, de vraag heeft opgeworpen naar de sociale functies van de stadswijk en vanuit deze functies een reorganisatie van de wijk- en stadsstructuur op haar programma heeft gezet.

Het is te betreuren, dat deze beweging in eerste aanloop te weinig oog heeft gehad voor de maatschappelijke realiteit, met als gevolg een zeer moeizame

realisering van de gestelde idealen, om niet te zeggen een geheel vastlopen van het aanvankelijke streven naar de 'wijkgemeenschap'.

Wij stellen uitdrukkelijk, dat ook volgens ons de moderne stadswijk belangrijke functies kan hebben. Deze zijn echter niet te vinden door het construeren van een ideaal gemeenschapsleven, maar door, uitgaande van bepaalde idealen, aansluiting te zoeken bij de reële mogelijkheden, die in de wijksamenleving besloten liggen.

De realiteit, die men immers bij de wijkpolitiek in het oog zal dienen te houden, is niet de wijkrealiteit, maar over de stedelijke samenleving heen, de totale sociale ontwikkeling in ons land.

Dit impliceert, dat men goed zal doen de wijkintegratie na te streven via een evenwichtig afgestemde combinatie van territoriale en functionele integratie. In dit verband valt te denken aan een trapsgewijze territoriale functionalisatie, waarbij de all-round functie in het kleinste milieu – de buurt – wordt opgesteld, de meer gespecialiseerde functies in dienst van de grotere eenheden staan en naar behoefte aan de all-round elementen op het lagere niveau kunnen worden toegevoegd.

Deze gedachte is elders reeds lang geaccepteerd, maar t.a.v. de wijkeenheid in haar verhouding tot de grotere functionele eenheden nog op menig terrein onvoldoende uitgewerkt.

De integratie van de wijkeenheid vanuit een gecombineerd sociologisch en stedenbouwkundig gezichtspunt is nastrevenswaard. Eenzijdigheid naar een van beide kanten moet zich onherroepelijk wreken. De verbinding van het statische element der stedenbouwkunde en het dynamische gezichtspunt van de sociologie is in de huidige problematiek van de 'ruimtelijke bestemmingskunde' een eerste eis.

Naar beide zijden is een waarschuwing op zijn plaats. De stedenbouwkundige zal ertegen moeten waken het sociologische aandeel in de discussie als een 'sociale correctie' op een technisch denken af te doen – de socioloog zal van zijn kant, wil hij in staat zijn een volwaardige bijdrage in de ruimtelijke planning te leveren, zich moeten inleven in de stedenbouwkundige sfeer, niet slechts in zijn studie, maar tevens in een zo volledig mogelijke doordenking van het stedenbouwkundige gezichtspunt.

7. Implicaties voor de studie van het wijkprobleem

De socioloog, die zich op dit terrein beweegt, heeft een taak, die vrij duidelijk tegen die van andere deskundigen is af te grenzen. Zowel de stedenbouwkundige als de overheidsdienaar, de kerkelijke en de maatschappelijke instanties zijn momenteel bezig constructies te ontwerpen, die het wijkleven optimale kansen tot ontplooiing geven.

Met de socioloog staat het anders. Men zou zijn taak kunnen omschrijven als de bestudering van het groepsleven in de wijk, en inderdaad ligt er voor hem op dit gebied belangrijk werk.

Wij menen echter, dat zijn taak ruimer mag worden geformuleerd, zo ruim, dat zij direct ingrijpt in de stedenbouwkundige, bestuurlijke, sociaal-culturele en kerkelijke planning. Het is nl. aan de socioloog om uit de sociale werkelijkheid af te lezen welke kansen al deze planning in het wijkverband heeft.

Kortweg zou men dit kunnen omschrijven als *de ont-dekking van de reële integratiekaders van de samenleving naar hun verbijzondering in de wijk*. Eerst wanneer deze kaders aanwijsbaar zijn, wordt het mogelijk de planning, op welk gebied dan ook, meer verantwoord uit te voeren.

Het is hier niet de plaats deze kwestie verder aan te snijden. Volstaan moge worden met enkele punten aan de orde te stellen:

1. de sociologie van de stedelijke samenleving heeft dringend behoefte aan brede, fundamentele research;
2. deze research dient streng wetenschappelijk te zijn, zowel naar opzet als uitvoering, maar dient tevens gericht te zijn op de centrale stedelijke problematiek van deze tijd;
3. het stadssociologisch onderzoek zal nauwe samenwerking moeten zoeken met de andere deskundigen op stedelijk gebied.

Noten

- ¹ Door mr. J. In 't Veld op een studieconferentie te Utrecht, op 23 juni 1955: gestencild verslag *De maatschappelijke aspecten van de moderne stadswijk*, p. 7.
- ² *De stad der toekomst, de toekomst der stad*, door een studiegroep o.l.v. ir. A. Bos (1946).
- ³ Zie o.a. de brochure *Enige aspecten van sociale wijkopbouw*, Den Haag, 1955.
- ⁴ *De bestuursvorm van grote gemeenten*, 1955.
- ⁵ Een goed overzicht o.a. bij W. F. Geijl, 'De wijkgedachte in Engeland en de V.S. van Amerika in: *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw*, XXVII, 8/9 aug./sept. 1946, pp. 101-109.
- ⁶ Zie de scherpe analyse van het begrip 'gemeenschap' in de recente studie van J. P. Kruijt, in: *Gemeenschap als sociologisch begrip; een kritiek op Tönnies*, Amsterdam 1955.
- ⁷ R. Kok, *Enige aspecten*, p. 350.
- ⁸ Kok, p. 350.
- ⁹ In: *De maatschappelijke aspecten*, p. 76.
- ¹⁰ Dit bleek bijv. bij een onderzoek in Zuidwijk: rapport van M. J. van Doorn-Janssen *Groei en gestalte van een nieuwe stadswijk*, 1955.
- ¹¹ Vgl. bijv. Groenman's opmerking, dat de individuele behoefte in de moderne massale woningbouw op de achtergrond is gedrongen. 'Men bouwt minder vaak een woning voor een bepaald gezin dan arbeiderswoningen of middenstandswoningen. De planoloog moet evenzeer in groepen denken als de socioloog' (Sj. Groenman, 'Ruimtelijke vormgeving en sociale opbouw als taken van onze tijd', in: *Enige aspecten van sociale wijkopbouw*, p. 39 v.).
- ¹² De Jong, 'Hoogvliet, de groeiende satellietstad voor Rotterdam', in: *Sociologisch Bulletin* VII, 4, 1953, p. 35.

¹³ o.c.

¹⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek, in: *Radio en Vrijtijdsbesteding* (1954), pp. 57, 101 vv.

¹⁵ Hofstra, t.a.p., 100.

¹⁶ P. Smits, in: *Kerk en stad*, (1952), p. 314.

¹⁷ K. Mannheim, in: *Man and society in an age of reconstruction*, pp. 321-325.

¹⁸ Peter H. Mann, 'The concept of neighborliness', in: *American Journal of Sociology*, Vol. LIX, 2, sept. 1954, p. 164.

¹⁹ Meer uitvoerig Groenman t.a.p. pp. 44, 45.

staalkaart der
**NEDERLANDSE
SOCIOLOGIE**

onder redactie van prof. dr. Sj. Groenman en dr. H. de Jager

UFSIA BIBLIOTHEEK

03 02 0387657 5

Assen, 1970

VAN GORCUM & COMP. N.V. - DR. H. J. PRAKKE & H. M. G. PRAKKE

MAG

B

Inhoudsopgave

Verantwoording	<i>Sj. Groenman, H. de Jager</i>	5
Sociologie en samenleving: is een samenlevingskunde naast de sociologie nodig?	<i>H. Hoefnagels</i>	8
Sociologische achtergronden van het conflict	<i>R. A. de Moor</i>	24
Het sociologisch geweten	<i>J. M. G. Thurlings</i>	40
Achter de muziek aanlopen: beschouwingen over het bandwagon-effect	<i>J. Niezing</i>	54
Sociale manipulatie van de mens	<i>J. M. M. de Valk</i>	67
Integratie van de individu in een cultuurpatroon	<i>I. Gadourek</i>	79
Het algemeen beschaafd Nederlands	<i>J. Goudsblom</i>	108
De beweging van mensen en cultuuroederen langs de maatschappelijke ladder	<i>Sj. Groenman</i>	127
Drieërlei cultuuroverdracht, in het bijzonder traditie	<i>Sj. Groenman</i>	135
Sociale stratificatie: beeld en model	<i>H. de Jager</i>	143
Maatschappelijke weerstanden tegen verticale sociale mobiliteit	<i>F. van Heek</i>	149
Stroom en onderstroom	<i>J. Berting</i>	163
Arbeid, gezin en beroepskeuze	<i>A. L. Mok</i>	181
Gezinstaken en werkring buitenshuis: van controverse tot synthese?	<i>A. J. Schellekens-Ligthart</i>	194
De maatschappelijke betekenis van de arbeidsvoldoening	<i>L. U. de Sitter</i>	210
Wijk en stad: reële integratiekaders?	<i>J. A. A. van Doorn</i>	231
Veranderend platteland	<i>E. W. Hofstee</i>	254

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----